

การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัด
เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ*

THE ASCERTAINMENT AND CONSERVATIONAL SYSTEM
THE ANCIENT SCRIPTURES KEPT IN MONASTERIES AND PUBLICIZING
LANNA WISDOM TO UP RISE A LOCAL LEARNING SOURCE
IN LANNA REGION

พระชยานันตมุนี

Phrachayanantamunee

พระปลัดนฤดล กิตติภทโท

Phrapaladnaroedon Kittipattho

วรปรัชญ์ คำพงษ์

Worapat Kamphong

ฐิติพร สะสม

Thitiporn Sasom

อรพินท์ อินวงศ์

Orapin inwong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nan Buddhist College, Thailand.

E-mail: sirananan@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ อีกทั้งเพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ และ

* Received 25 February 2019; Revised 14 March 2019; Accepted 2 April 2019.

เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ

ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจล้วนมีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษ โดยสามารถจัดแบ่งเรื่องราวในคัมภีร์ใบลานเพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามแหล่งที่มา และการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่ สำหรับการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ควรเกิดขึ้นโดยความเห็นพ้องและฉันทานุมติที่เห็นควรให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

คำสำคัญ : การสืบค้น, การอนุรักษ์, แหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น, ภูมิปัญญาล้านนา

Abstract

The study of the ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region has objective to search and organize conservation the bible leaves over the region. It has recruited an ancient temple, but also the lack of a systematic survey. In addition to the registration list Indexed search system. And copying ancient texts that do not overlap with the existing resources. Add a new database login. And to build a learning community and local Lanna temple in the Northern provinces. Using the collected data, both primary and secondary data.

The study found that Scripture leaves over the survey did contribute to society and future generations to learn the wisdom of the ancestors. Bible stories can be divided into the yard to make it easier to search. Can be divided into two parts: the search Scripture leaves over by the source. And searched the scriptures the bible leaves by category. For creating learning resources that local knowledge. Should occur by consensus and that consensus should be the creation of a learning community.

Keywords: Ascertainment, Conservation, Local learning, Lanna region

บทนำ

ประเทศไทย มีดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ พบว่ามีวรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน 8 - 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 - 2526 ใน 525 วัด 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนพบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง 410,775 ผูก/ฉบับ และจากการประมาณการของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนากล่าวว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้าน อื่นๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น

ตำนานเกิดจากการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ที่บอกเล่าสืบกันมา แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ตำนานจึงเป็นบันทึกเรื่องราวที่ย้อนกลับไปในอดีต มีลักษณะเป็นนิทาน นิยายปรัมปรา มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของราชวงศ์ กษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญ บ้านเมือง หรือสถานที่ ตลอดจน ปุชนิยวัตถุ ปุชนิยบุคคล (นาฏวิภา ชลิตานนท์ , 2524, หน้า 110)

นอกจากนี้ ตำนานยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณ แต่ไม่สามารถกำหนดวัน เดือน ปี ที่เกิดเหตุการณ์นั้นได้ชัดเจน ตำนานมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ เรื่องการสร้างบ้าน สร้างเมืองเรื่องประเพณี และความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ตลอดจนเรื่องการสร้างและสถาปนา ปุชนิยวัตถุหรือปุชนิยสถาน ทั้งนี้เพราะประเทศไทยนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยโบราณ เรื่องราวในตำนานจึงเป็นเรื่องของการสร้างวัดถาวรวัตถุ รวมทั้งพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เรื่องดังกล่าวนี้มีการเล่าต่อปากสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ ในระยะหลังจึงได้มีการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่เล่าต่อปากกันนั้นเป็นลายลักษณ์ (มณวิภา เจียจันทร์พงษ์, 2526)

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน หรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหดอายุเร็วขึ้น เพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอหรือเสียหายได้ การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณรให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น (สินีนาฏ สมบูรณ์เอก, 2555)

อย่างไรก็ตามยังคงมีคัมภีร์ใบลานอีกจำนวนมากมายนามหาศาลในวัดต่างๆ ทั่วภาคเหนือที่ยังไม่ได้สำรวจมาก่อนถ้าปล่อยทิ้งไว้ก็อาจถูกทำลายเสียหายได้ การศึกษาการปริวรรตธรรมเป็นการศึกษาเพื่อปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานเป็นภาษาไทยปัจจุบัน เพื่อให้ นักวิชาการ ผู้สนใจนำไปใช้ประโยชน์ได้สะดวก เหมาะสมกับยุคสมัย และนำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่ ได้รับการศึกษาเรียนรู้ และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ งานวิจัยดังกล่าวได้ต่อยอดมาจากการจัดโครงการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และปริวรรตคัมภีร์ใบลานล้านนา ซึ่งผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาตลอดจนได้ร่วมกับคนในท้องถิ่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญา ดังนั้น การรื้อฟื้นคัมภีร์ใบลานล้านนาถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแก่ชุมชนและสังคม

เพื่อเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ผู้วิจัยจึงทำการศึกษากฎมีปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ภาคเหนือเพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ และจัดทำฐานข้อมูลจากวัดต่างๆ ใน 4 จังหวัดภาคเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดแพร่ พะเยา น่าน และจังหวัดเชียงราย ตลอดจนการเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างหน่วยงานสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน

ชุมชน และสังคม ให้เป็นระบบ โดยพัฒนา บ่มเพาะ และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและมรดกภูมิปัญญาแห่งประเทศไทย ผสมผสานกับเทคโนโลยีให้เป็นนวัตกรรมตลอดจนปกป้องคุ้มครองสิทธิและทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตสังคมให้เป็นสมบัติของอนุชนรุ่นหลังและประเทศชาติสืบต่อไป (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2554)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ
2. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไป
3. เพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ
4. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ” เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมุ่งเน้นศึกษาสำรวจ รวบรวมการสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในเขตภาคเหนือผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย โดยมีเกณฑ์ในการเลือกและดำเนินการ ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ค้นพบในวัด 4 จังหวัด ในภาคเหนือ ได้แก่จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน ที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ

ขอบเขตด้านพื้นที่ ทำการสำรวจวัด ในจังหวัดภาคเหนือ คือจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน ที่มีคัมภีร์ธรรมใบลานและคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจ และจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เป็นโครงการนำร่อง แบ่งจังหวัดละ 2 วัด จำนวน 4 จังหวัด รวมเป็น 8 วัด ประกอบด้วย

1. วัดดงมะตะ อำเภอมะลาว จังหวัดเชียงราย
2. วัดกาสา อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย
3. วัดศรีโคมคำ อำเภอมือง จังหวัดพะเยา
4. วัดศรีสุพรรณ อำเภอมะใจ จังหวัดพะเยา
5. วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
6. วัดเหมืองหม้อ อำเภอมือง จังหวัดแพร่
7. วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน
8. วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอมือง จังหวัดน่าน

ขอบเขตด้านระยะเวลา ระยะเวลา 1 ปี การวิจัยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2558 ถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2559 ใช้ระยะเวลาในการทำวิจัยทั้งสิ้น 12 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อศึกษาการสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในภาคเหนือ 4 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่านโดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. แต่งตั้งคณะทำงานระดมความคิดเห็นปรึกษาหารือ การวางกรอบในการคัดเลือกวัด และชุมชนให้ชัดเจน จนได้วัดนาร่อง 8 วัด ได้แก่ วัดดงมะตะ อำเภอมะลาว จังหวัดเชียงราย วัดกาสา อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย วัดศรีโคมคำ อำเภอมือง จังหวัดพะเยา วัดศรีสุพรรณ อำเภอมะใจ จังหวัดพะเยา วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ วัดเหมืองหม้อ อำเภอมือง จังหวัดแพร่ วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอมือง จังหวัดน่าน ที่นาร่องของจังหวัดในภาคเหนือ

2. การวิจัยภาคสนาม (Field Study) ลงพื้นที่จังหวัดนาร่อง เพื่อทำการสำรวจเอกสารคัมภีร์โบราณ ทุกชนิดที่เก็บรักษาไว้ที่วัดนั้น ๆ ทำการอนุรักษ์ จัดหมวดหมู่ ลงทะเบียน เพื่อการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ถ่ายสำเนา และเก็บรักษาตามเดิม

3. เก็บรวบรวมประวัติศาสตร์ของแต่ละจังหวัดที่ได้จากการศึกษาสำรวจรวบรวมข้อมูลหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องจากคัมภีร์โบราณ ปับสา ในจังหวัดนาร่อง 4 จังหวัด

และคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อรวบรวมจัดทำประวัติและความเป็นมาเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลในฐานะที่เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน อำเภอและจังหวัดต่อไป

4. การคัดเลือกเอกสารโบราณบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ศึกษารายละเอียดปริวรรต เรียบเรียงด้วยภาษาปัจจุบัน

5. จัดกิจกรรมการถ่ายทอดสาระภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้นด้วยการฝึกอบรม การเขียน การอ่าน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนและนักวิชาการ เพื่อการสืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาให้แก่สังคม

6. นำเสนอข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอในรูปแบบของการวิจัยและสรุปเป็นองค์ความรู้และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

โครงการระยะแรกจะทำการสืบค้น อนุรักษ์ และทำกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาเฉพาะในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่า ยังมีคัมภีร์ใบลานที่ตกสำรวจ จังหวัด ละ 2 วัด รวมจำนวน 8 วัด จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ 375 รายการ มีอายุในการเก็บรักษาตั้งแต่ 51 ปีถึง 515 ปี ซึ่งมีอะไรดังตารางต่อไปนี้

คัมภีร์ใบลานในจังหวัดเชียงรายนี้นมีคัมภีร์ทั้งหมด 12 รายการ โดยการเก็บรักษาของคัมภีร์นั้นมีอายุมากกว่า 62 ปีถึง 85 ปี โดยวัด ที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ดังกล่าวอยู่ในอำเภอแม่ลาวแม่จันอำเภอพวน และอำเภอเมือง

จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณในการศึกษาทั้งหมด 32 รายการ มีอายุในการจัดเก็บตั้งแต่ 60d ถึง 258 ปี โดยคัมภีร์ส่วนใหญ่ จะมีและที่มาจากอำเภอเมือง และจะมีแหล่งที่มา นอกจากนั้นคืออำเภอแม่ใจ

จังหวัดแพร่นับเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์ใบลานมากที่สุดโดยพบคัมภีร์ใบลานทั้งหมด 253 รายการมีอายุ มากที่สุดถึง 428 ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ส่วนใหญ่จะเป็นวัดสูงเม่นอำเภอสูงเม่นนอกนั้นก็จะมีในส่วนของอำเภอเมืองแพร่ อำเภอสอง

จังหวัดน่านมีคัมภีร์โบราณทั้งหมด 78 รายการ โดยมีอายุมากที่สุดถึง 515 ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์อยู่ในหลายอำเภอตั้งแต่อำเภอเมืองอำเภอสองแควอำเภอภูเพียงอำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อย อำเภอนาหมื่น อำเภอท่าวังผา อำเภอบ้านหลวง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอแม่จริม อำเภอสันติสุข อำเภอเชียงกลาง อำเภอเมือง และอำเภอบัว

ผลการศึกษารอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์โบราณล้านนา

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์โบราณ พบว่า คัมภีร์โบราณเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุด เสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป

สาเหตุของการชำรุด เสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่

สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากตัววัสดุเอง แม้ว่าจะยังไม่ได้รับ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก อัตราการชำรุดจะสูงขึ้นมากเมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอก

สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม เช่น มนุษย์ อุณหภูมิ แสง และมลพิษต่างๆ ในอากาศ

การชำรุดเสียหายที่ปรากฏขึ้น มีมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คัมภีร์โบราณสูญหายถูกทำลายไปมากคือ เกิดจากความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะความเชื่อที่คัมภีร์โบราณเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ห้ามจับต้อง การเผาเพื่อนำไปทำเป็นพระผง สาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้คัมภีร์โบราณชำรุด เสียหายด้วยกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุดังกล่าวคัมภีร์โบราณ จึงต้องการการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสม หาทางป้องกันหลีกเลี่ยง หรือชะลอความเสื่อมสภาพ เมื่อเกิดปัญหาต้องแก้ไขจัดให้หมดไป แล้วทำการซ่อมแซม ให้กลับมามี สภาพดีหรือใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุดด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อช่วยยืดอายุของคัมภีร์โบราณให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต การดูแลจัดเก็บคัมภีร์โบราณ

ลาน7 เนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ การดูแลจัดเก็บที่ถูกต้อง เหมาะสม เพื่อช่วยยืดอายุของเอกสารในเบื้องต้นปฏิบัติได้ดังนี้

1. เก็บรักษาไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ อุณหภูมิระหว่าง 22 - 24 องศาเซลเซียส ควบคุมความชื้นระหว่าง 50 - 65 % อุณหภูมิและความชื้นควรคงที่ตลอด 24 ชั่วโมง แต่ถ้าไม่ สามารถควบคุมความชื้นให้ต่ำกว่า 70 % ได้ควรปรับอุณหภูมิให้สูงกว่า 22 องศาเซลเซียส เพื่อป้องกัน การควบแน่นกลั่นตัวเป็นหยดน้ำของไอน้ำในอากาศ ห้องที่เก็บรักษาควรมืดสนิท เปิดไฟเฉพาะเวลาที่ จำเป็น ติดผ้า màn หรือมู่ลี่เพื่อป้องกันแสงจากภายนอก ประตูหน้าต่างที่เป็นบานกระจกใส ควรติดฟิล์มที่มี คุณสมบัติสะท้อนแสงและกรองรังสีอัลตราไวโอเล็ต

2. ถ้าไม่สามารถจัดเก็บไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีอากาศ หมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ห่างไกลจากความร้อน ความชื้นและแสงแดด ไม่ควรเก็บไว้ในห้องใต้ดินหรือใต้ หลังคา เนื่องจากเป็นจุดที่อุณหภูมิและความชื้นที่ไม่เหมาะสม ประตูหน้าต่าง ควรกรุ้มงลวดตาถี่ๆ เพื่อ ป้องกันแมลงและสัตว์อื่นๆ ดูแลระวังป้องกันอันตรายจากอัคคีภัยเป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์ไบเบิลเป็นวัสดุ ติดไฟง่าย

3. ห้องที่จัดเก็บต้องปราศจากฝุ่นละออง แมลง จุลินทรีย์หมันดูแลรักษาความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขได้ทันที ใช้ผ้าแห้ง แปรงขนอ่อน เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาด ระวังการใช้ผ้าเปียก เพราะจะทำให้ฝุ่นละออง สิ่งสกปรกเกาะติดมากยิ่งขึ้น นำเมล็ดพริกไทยใส่ผ้าโปร่ง หรือสำลีชุบน้ำมันการบูรวางตามซอกมุมต่างๆ เพื่อช่วยป้องกันและไล่แมลง หมั่นเปลี่ยนเมล็ดพริกไทย และน้ำมันการบูรเมื่อหมดกลิ่น

4. การเก็บรักษาไว้ในตู้ ลื่นชัก ชั้น กล่อง ถ้าที่จัดเก็บทำด้วยไม้ควรทาน้ำยาป้องกันแมลง ไม่ควร ใช้ตู้ที่ทำจากไม้อัด เพราะให้โรยะเหยที่เป็นอันตรายต่อเอกสาร อุดรอยร้าว รอยแตกร้าวให้สนิท เพื่อ ป้องกันฝุ่น และแมลง ถ้าที่จัดเก็บเป็นโลหะควรเป็นโลหะปลอดสนิม กล่องกระดาษควรผลิตจากกระดาษ ที่ไม่เป็นกรด ไม่ควรวางกับพื้นไม้หรือพื้นโลหะโดยตรง ควรรองด้วยแผ่นพลาสติกไร้กรด หรือผ้าดิบที่ซึก สะอาดปราศจากแป้งหรือกาว

5. การใช้วัสดุห่อหุ้ม ควรเป็นวัสดุที่สะอาดปราศจาก กรด ต่าง สารเคมีที่เป็นพิษ หรือทำให้เกิดคราบเปื้อน ไม่ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพต่ำ เช่น กระดาษสีน้ำตาล หรือกระดาษหนังสือพิมพ์ เพราะมี ฤทธิ์เป็นกรดและหมึกจะทำให้เกิดคราบเปื้อน ควรเลือกใช้กระดาษนุ่มเนื้อละเอียดไม่

มีกรด เช่น กระดาษ วัสดุสีขาว กระดาษสาสี่ธรรมชาติ การใช้ผ้าเลือกผ้าที่สีไม่ตก หรือผ้าดิบชนิดไม่ฟอกนำมาซักให้สะอาด ปราศจากแป้งและกาว หรือสารเคมี ไม่ควรใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าที่มีเส้นใยขนสัตว์ผสมอยู่ เพราะสามารถ ดึงดูดแมลงได้ง่าย

6. เอกสารโบราณที่ได้รับคืน รับมอบหรือจัดหามาใหม่ควรตรวจสอบหาร่องรอยของแมลง และ เชื้อราอย่างละเอียด หากตรวจพบต้องกำจัดออกไปก่อนนำเข้าเก็บรักษา สถานที่เก็บรักษาต้องแห้ง ตรวจสอบหาร่องรอยของแมลงและเชื้อราอย่างสม่ำเสมอ หากพบควรรีบแยกเอกสารออกไว้ต่างหาก และ ดำเนินการกำจัดออกให้หมด

7. ล้างมือและสวมถุงมือที่สะอาดทุกครั้ง ก่อนจับต้องสัมผัสเอกสารโบราณ เพราะไขมันและความ สกปรกจากมือ จะทำให้เอกสารโบราณเกิดความเปื้อน สกปรก เป็นแหล่งรวมเชื้อโรค การจับต้อง หยิบยก เคลื่อนย้าย ทำเท่าที่จำเป็นโดยระมัดระวังการฉีกขาด และการชำรุดที่อาจเกิดขึ้นได้

8. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารด้วยเทปกาวใดๆ เนื่องจากเทปกาวเหล่านี้เมื่อนานไปจะหดตัวและแยก ออกจากกระดาษเหลือแต่คราบสกปรก สีน้ำตาล เหลือง ติดฝังแน่นอยู่บนกระดาษ ไม่ควรใช้เข็มหมุด เข็มกลัด ลวดเสียบกระดาษหรือลวดเย็บที่เป็นโลหะ เพราะนานไปจะเกิดสนิมทำลายเนื้อกระดาษ ถ้าจำเป็นต้องใช้เทปกาวติดซ่อมรอยฉีกขาด ควรเป็นเทปกาวที่ลอกออกได้ง่าย ไม่ทำลายเอกสาร เช่น เทปกาวที่ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยกาวเมทิล เซลลูโลส เป็นต้น

9. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารใดๆ โดยพลการ ถ้าไม่แน่ใจในวิธีการซ่อม ควรจัดเก็บเอกสารใน สภาพที่ปลอดภัย ปรึกษาผู้รู้เพื่อไม่ให้เกิดการซ่อมแซมเป็นการทำลายเอกสารให้ชำรุดเสียหายมากขึ้นกว่าเดิม

10. สารเคมีที่นำมาให้ต้องผ่านการวิเคราะห์และทดสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ใช้สารเคมีเมื่อมีความ จำเป็น และใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าไม่มีความชำนาญมากพอควรปรึกษาผู้รู้ เพื่อป้องกันอันตรายที่ เกิดขึ้นได้

11. เอกสารโบราณควรให้บริการจากสำเนาในรูปแบบสื่อสตัททศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม (Microfilm), ดิจิตอล (Digital), ภาพนิ่ง (Slide) เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มีความ เสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

หลักการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ (Conservation) มีความหมายรวม 2 ประการ คือ

1. การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

2. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขจัดปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยไม่ ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์โบราณ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านอนุรักษ์เป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการดังนี้

1. ตรวจสอบชนิดของวัสดุตรวจสอบดูลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

2. ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจสอบดูลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มี ปัญหาเล็กน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร

3. หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพ ให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

4. ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นให้หมดแล้วจึง ดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมามีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม

5. เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังจากดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บ รักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที

การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ นั้น การซ่อม เป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์โบราณมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของ ปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่างๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ๆ

มาปรับใช้ ทั้งนี้ ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทน แข็งแรงและสามารถนำมา ให้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด (สินีนาฏ สมบูรณ์เณก, 2555, หน้า 178)

การจัดทำทะเบียนรายการและดัชนีการสืบค้นคัมภีร์ใบลาน

การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาภาคเหนือที่ได้จากการสำรวจและรวบรวมคัมภีร์ใบลาน หรือพับสาตามวัดต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 375 คัมภีร์ ได้ดำเนินการจัดทำทะเบียนรายการและจัดหมวดหมู่ในการจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน เพื่อเป็นระบบการอนุรักษ์ที่เป็นเรื่องราวที่ถูกต้องตรงตามแบบของทางราชการ ด้วยการจัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นคัมภีร์ใบลานข้อมูลไว้ ดังนี้ 1. คัดแยกคัมภีร์ใบลานเป็นหมวดหมู่ รวม 21 หมวด 2. สำรวจผูก/เล่ม รายชื่อธรรมตาม บัญชีและป้ายธรรม

การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน

คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจจากวัดต่าง ๆ ในล้านนาที่ได้นำเสนอไปในข้างต้น สามารถนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาได้ โดยจะเห็นว่า คัมภีร์ใบลานล้านนาเหล่านี้มีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (2553) กล่าวถึงการสร้างแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในสังคมรอบ ๆ ตัว ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต อีกทั้งเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้คนในสังคมเกิดการ เรียนรู้ และเกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แบ่งได้เป็น 6 ประเภท กล่าวคือ

1. ห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดของหน่วยงานเอกชน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด
2. เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักเกษตรตำบล สำนักวิชาต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน

3. สื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร โปสเตอร์ เป็นต้น
4. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรม และความอยากรู้ของชุมชน
5. สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลงเถา เพลงกล่อมเด็ก หนังสือนิทาน มโนราห์ ลำตัด
6. ครอบครัว ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้ การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ จากพ่อแม่

รูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (2553) ยังได้จำแนกรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทต่าง ๆ ไว้ 8 ประเภท โดยแต่ละประเภทมีจุดมุ่งหมายและกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

1. ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับ ศิลปะ จารีต ประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์ และความเชื่อประเพณีเป็นของท้องถิ่น โดยมีการจัดแสดงเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย การประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นต้น

2. ห้องอินเทอร์เน็ตชุมชน เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยีและมีพัฒนาการสารสนเทศ เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ส่งเสริมเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง โดยใช้ เทคโนโลยีดิจิทัล อีกทั้งเป็นแหล่งรวบรวมสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ โดยทั่วไปจะจัดบริการให้สืบค้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลในชุมชนสนใจผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เช่น ข้อมูลด้านวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่มีข้อมูลด้านวัฒนธรรม เช่น หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑ์ รวมทั้งจัดบริการส่งเสริมการศึกษาในระบบทางไกล เช่น ให้บริการศึกษาด้วยตนเองผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยผู้มาใช้บริการลงทะเบียนเรียนกับสถานศึกษาที่จัดการ เรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

3. ห้องวิชาการชุมชน เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนาฝึกอบรมเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่อง ภาษา การเลี้ยงลูก การแนะแนวการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วย

ตนเอง เช่น มุมสายสามัญของการศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มุมมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น เป็นสถานที่จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชน รวมทั้งเป็นห้องถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการแก่ชุมชน บุคคล หรือหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ ยังเป็นจุดถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น สารคดีประวัติศาสตร์ต่าง ๆ องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน

4. ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ และเป็นการเปิดโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อที่จะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพอย่างแท้จริง

5. ร้านค้าชุมชน เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินเชิงธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนา ก้าว ไปเป็นรูปแบบของสหกรณ์ชุมชนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตลอดจนเน้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชน และดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน ซึ่งร้านค้าชุมชนจัดบริการสินค้าราคาต้นทุนต่ำ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้บริโภคในชุมชน และเป็นศูนย์จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน หรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้า และผลิตภัณฑ์ศูนย์สาธิตของดีเด่นของชุมชน เป็นต้น

6. ลานกิจกรรมชุมชน เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก และ เยาวชน ให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน ให้บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และสานสายใยครอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่าง ๆ เวทีสำหรับปราชญ์ชุมชน คนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

7. ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนตำบล ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทนี้ จัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้มีการจัดการ เรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชน เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ ตลอดชีวิต และตอบสนองต่อความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ให้บริการหนังสือทุก ประเภท มีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย และควรจัดให้มีสื่อซึ่งสามารถก่อให้เกิดลักษณะของการเรียนรู้ที่ไร้รอยต่อและมีชีวิตชีวา เช่น วิทยุทัศน์เทป บันทึกรูปภาพ เทปบันทึกเสียงแผ่นเสียง ภาพสไลด์ รวมถึงอินเทอร์เน็ตด้วย

8. ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายทอดให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมนั่งสือรวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

สำหรับแนวทางการดำเนินเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชนใน 4 รูปแบบสรุปได้ดังนี้

1. ชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมด้านส่งเสริมการเรียนรู้มาก่อน ไม่เคยมีการสำรวจประชณชาวบ้าน ไม่มีอาคารสถานที่ อย่งไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนนั้นจะไม่มีประชณชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ก็คือ การทำให้เกิดจุดเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง การระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ประชาชนชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงการติดตั้งป้ายแสดงจุดเรียนรู้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้ นั้น ๆ

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด การชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสรรหาแกนนำ การแต่งตั้งคณะทำงานของหมู่บ้าน การสำรวจและจัดทำจุดเรียนรู้ การให้แกนนำเก็บข้อมูลคนเก่ง ผู้รู้ ประชาชนชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การให้ แกนนำค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของชุมชนได้ และการ จัดทำแผนที่แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

2. ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แต่สามารถระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ประชาชนชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านและบ้านของผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้ได้ กล่าวคือ มีองค์ความรู้ประจำชุมชนโดยการบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การกำหนดหัวข้อความรู้ที่จำเป็น การหาแกนนำอาสาสมัครเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 2 คือ การให้แกนนำอาสาสมัครวางแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ของชุมชนให้เป็นลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ 3 คือ แกนนำอาสาสมัครสืบค้น บันทึก ประวัติของชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต

ขั้นตอนที่ 4 แกนนำอาสาสมัครจัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร และรวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 5 แกนนำอาสาสมัครปรับข้อมูลสารสนเทศ เช่น ข้อมูล จปฐ. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน/ชุมชน (กชช.2ค.) ทะเบียนผู้นำกลุ่มองค์กร กองทุน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 6 รวบรวมผลจากขั้นตอนที่ 3 - 5 เตรียมนำเสนอประชาคมให้ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรง

3. ชุมชนที่มีศูนย์รวมความรู้ประจำชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่มีอาคารแหล่งเรียนรู้ แต่มี แผนที่จุดเรียนรู้ มีองค์ความรู้ประจำชุมชน มีการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีการบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานของชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กล่าวคือ มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างอาคารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อรับรองความเที่ยงตรงขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติของชุมชน และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนชุมชน พร้อมกับสรรหาคณะกรรมการบริหารและดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 2 คือ การจัดประชุมร่วมระหว่างแกนนำอาสาสมัคร และ คณะกรรมการบริหาร เพื่อออกแบบการจัดตั้งและการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 3 คือ การสำรวจแหล่งงบประมาณ และ เขียนโครงการเพื่อเสนอ ขอรับการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 4 คือ การสร้างหรือปรับปรุงอาคาร แล้วบรรจุข้อมูลข่าวสารองค์ ความรู้ต่าง ๆ ไว้ในอาคาร

ขั้นตอนที่ 5 คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน และ

ขั้นตอนที่ 6 คือ คณะกรรมการบริหารกำหนดระเบียบการบริหารแหล่งเรียนรู้ ในชุมชน เช่น การดูแลบำรุงรักษาอาคาร การใช้อาคารเพื่อจัดกิจกรรม

4. ชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังมีมีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหาร มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและ การ พัฒนาชุมชน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน แต่ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมการ เรียนรู้มากนัก และไม่มีการพัฒนาความรู้ใหม่ ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินการ คือ ทำให้ เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สมบูรณ์แบบให้ได้

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การจัดเวทีประชาคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้จะเป็นประโยชน์ ต่อเมื่อมีการนำมาเรียนรู้และใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาหาความรู้ใหม่ ที่ทันกับสถานการณ์รอบด้าน

ขั้นตอนที่ 2 คือ การจัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูป ของการวิจัยและพัฒนา กิจกรรมชุมชนที่ได้มีการจดบันทึกเป็นความรู้ประจำชุมชนไว้แล้ว หรือ การรับความรู้จากวิทยากร ภายนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ 3 คือ การวางแผนเพิ่มค่าองค์ความรู้ของชุมชน โดยให้คณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แกนนำ อาสาสมัคร ร่วมกันพิจารณาว่า ความรู้ชุดใด ของชุมชนเป็นที่ต้องการของคนนอกชุมชน ที่จะนำมาเพิ่มมูลค่าให้เป็นสินค้าของชุมชนได้

ขั้นตอนที่ 4 คือ การจัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้มีกิจกรรมการ เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ 5 คือ กำหนดระเบียบการให้บริการสำหรับบุคคลภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นส่วนตัวและคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินธุรกิจของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ 6 คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

สรุป

การสำรวจคัมภีร์ใบลานล้านนาหรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดยุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอ หรือเสียหายได้

การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณรให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเกี่ยวกับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ สามารถให้ข้อเสนอแนะสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา โดยแบ่งเป็น 3 ส่วนได้แก่ ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของวัดและชุมชน ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของคนในแวดวงวิชาการ และข้อเสนอแนะต่อบทบาทของภาครัฐ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของวัดและชุมชน นับว่าเป็นผู้ที่มิบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในฐานะที่คัมภีร์ใบลานถูกค้นพบและถูกเก็บรักษาในวัดและชุมชน อีกทั้งเรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกจารหรือบันทึกในคัมภีร์ใบลาน ล้วนบอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของบรรพบุรุษของคนในชุมชนเอง ด้วยเหตุนี้วัดและชุมชนเป็นเจ้าภาพหลักในการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของคนในแวดวงวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการศึกษาในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และนักวิชาการท้องถิ่น ควรมิบทบาทในการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนวัดและคนในชุมชนในการการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างเป็นระบบ เช่น การทำสำเนาคัมภีร์ใบลาน การทำรายงานวิจัย การปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลาน การจัดทำข้อมูลสารสนเทศ เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการสืบค้นและนำไปใช้ประโยชน์

3. ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของภาครัฐสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน คือ บทบาทในการหนุนเสริมและเอื้ออำนวย เช่น การสนับสนุนทุนการวิจัยให้แก่คนในแวดวงวิชาการสำหรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสืบค้น การรวบรวม และการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน การส่งเสริมและผลักดันให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการกระตุ้นคนในชุมชนให้ร่วมกันการสืบค้นและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม บทบาทของทั้งสามส่วนนั้น ไม่ว่าจะ เป็นบทบาทของวัดและชุมชน บทบาทของคนในแวดวงวิชาการ และบทบาทของภาครัฐ ไม่ควรดำเนินการตามลำพังเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งสามส่วนควรร่วมมือกันที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมไปถึงการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนจึงจะเกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. (2553). *การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน*:

เทศบาลตำบลเวียงพางคำ. เข้าถึงได้จาก เทศบาลตำบลเวียงพางคำ :

<http://www.wiangphangkham.go.th/images/1206771081/2.pdf>

เกรียงไกร เกิดศิริ. (2554). *ล้านนากับการเป็นมรดกโลก ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่ม*

จังหวัดภาคเหนือตอนบน 1. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์ .

- นาฏวิภา ชลิตานนท์ . (2524). *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มณวิภา เจียจันทร์พงษ์. (2526). หนังสือตำนานพระธาตุ. *ภาษาและหนังสือ*. 15 ฉบับที่ 2
ตุลาคม-มีนาคม 2526.
- สินีนานู สมบูรณ์อเนก. (2555). *การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน*. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการ
วิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.